

De blik van de andere: De Vlaamse beweging gezien door de Waalse beweging

Chantal Kesteloot*

Enkele onderzoekswegen

Op 11 juli 2002 nam de minister-president van het Waalse Gewest, de socialist Jean-Claude Van Cauwenberghe, deel aan de viering van de Guldensporenslag. De dag voordien had hij een "Lettre ouverte aux Flamands"¹ ("Open brief aan de Vlamingen") gepubliceerd, waarin hij de geboekte vooruitgang onderstreepte, terwijl hij het bestaan van onderscheiden gevoeligheden benadrukte: "van een periode van onderhuidse spanning, waarin de gewestelijke identificatie overdreven scheen te worden bevestigd in Vlaanderen en nadelig te worden beperkt in Wallonië, zijn we overgestapt naar een stadium waarin eenieder zich goed voelt in zijn gewest; we merken convergenties op die de entiteiten in ons land ten goede komen en werken eraan wat ons naderbij brengt te ontwikkelen veeleer dan wat ons van elkaar scheidt. Ontkennen dat er uiteenlopende gevoeligheden bestaan in het noorden, het centrum en het zuiden van het land, zou zeker niet erg verstandig zijn. Vanzelfsprekend brengen historische invloeden, culturele kenmerken of het economisch weefsel verschillen teweeg." Op zich was de aanwezigheid van Van

* Doctor in de geschiedenis (ULB), onderzoekster aan het CEGES en wetenschappelijk medewerkster aan de ULB.

¹ Zie http://vancau.wallonie.be/code/fr/print_comm.asp?pk_id_communique+1639

Cauwenberghe niet uniek, noch een alleenstaande zaak: al jaren hebben gewoontes van wederzijdse aanwezigheid zich ontwikkeld, wat zonet op een ontspanning, dan wel op zijn minst op een zekere hoffelijkheid wijst, een term die erg in is om de betrekkingen tussen de gemeenschappen te omschrijven. Maar het gaat om een recente traditie. Lange tijd hebben de Waalse en de Vlaamse beweging zich doen gelden door oppositie en strijd, en hebben de verworvenheden van de ene de dynamiek van de andere gevoed en andersom. Elementen van convergentie hebben zich zeker voorgedaan, hoofdzakelijk als het erom ging het Brussels centralisme te bestrijden. Maar als men een eeuw van acties overloopt, dan moet men wel bekennen dat die ogenblikken van toenadering – al zijn ze betekenisvol – toch eerder uitzonderlijk zijn en meer de zaak waren van enkele personaliteiten, dan van de bewegingen in hun geheel.

Als we de voorbije spanningen en ergernissen bekijken, dan kon moeilijk worden voorzien dat er een dag zou komen waarop een politiek van wederzijdse aanwezigheid bij de grote feestelijkheden van de andere gemeenschap zich zou ontwikkelen. Ongetwijfeld moeten we onszelf niet bedriegen over de ware betekenis van zulke gebeurtenissen. De actualiteit toont ons elke dag dat er tussen Vlamingen en Walen verschillende gevoeligheden bestaan en zich verder ontwikkelen in de mate waarin ze worden opgewaardeerd en onderhouden. De kleinste opiniepeiling stelt in het licht: niet de convergentie-elementen tussen Vlamingen en Walen, noch de interne verschillen eigen aan elke groep (tussen plattelands- en stadsbewoners, tussen rijke en arme Vlamingen, tussen subregio's in Vlaanderen of Wallonië), maar wel wat de enen aan de anderen tegenstelt. Daarbovenop zijn de onderwerpen van mogelijke spanningen niet verdwenen: verschillende interpretaties wat betreft wapenleveringen aan derdewereldlanden, aannemen of verwerpen van de Europese conventie voor de bescherming van de minderheden, de toekomst van de sociale zekerheid en, meer in het algemeen, de kwestie van de nationale solidariteit en de wijze waarop het verleden wordt bekeken.

Net over dat verleden en meer in 't bijzonder over de wijze waarop de Waalse beweging vanaf haar ontstaan de Vlaamse beweging heeft beschouwd, zal het hier gaan. Als zij op het einde van de 19de eeuw wordt geboren, "heeft de Waalse beweging zich allereerst bevestigd als een reactie tegen de Vlaamse eisen"², zoals Destrée het verwoordde. Ze is voornamelijk de zaak van Walen, die in Brussel en Vlaanderen waren gevestigd, d.w.z. daar waar de eerste bedreigingen het eerst duidelijk voelbaar werden, in een streek buiten Wallonië, wat niet verhindert dat die eerste groeperingen zich beschouwen als de spreekbuis van de "Waalse beweging". Parallel aan die politieke stroming doet er zich een meer literaire stroming voor die ook Wallonië ophemelt en de cultus van het "Kleine Vaderland" (la "Petite Patrie") zeer ter

² J. DESTREE, "Un programme wallon" in *Le Flambeau*, november 1919, p. 633.

harte neemt. Tussen 1890 en 1893 ontmoeten beide stromingen elkaar op de eerste Waalse congressen, de plaats waar de doctrine van de pasgeboren beweging wordt geformuleerd. Ons treft de moeilijkheid een heldere strategie en een coherente houding aan te nemen t.o.v. een Vlaamse beweging, die toch ook maar in haar kinderschoenen staat, al is ze ouder. Welke strategie moet men aannemen tegenover een tegenstander die men slecht kent en die men ook niet poogt beter te leren kennen. Het is inderdaad een fundamentele vraag. De identiteitsvorming werkt in een spiegelspel: ik en de andere, wij en de anderen. Bewustzijn veronderstelt zich anders voelen, daar de identiteit zich slechts kan vormen ten opzichte van de andere: "Ik, de individuatie van het zijn, kan zich niet vormen als er niet de Andere is"³. Of zoals Ricoeur het in zijn theorie over de verhalende identiteit uitdrukt: het is onmogelijk de ene van de andere te scheiden. Wat voor individuen klopt, is ook waar voor groepen, aangezien de identiteit van de groep wordt gezien als "een afbeelding waardoor een collectiviteit haar eenheid voorstelt door differentiatie van de anderen"⁴. Wie is nu die andere? Neemt de pas ontstane Waalse beweging zijn bestaan goed waar? In ieder geval treedt het geheel aan argumenten moeilijk in werking.

Twee vertogen ontwikkelen zich dus parallel, zonder dat een keuze wordt gemaakt tussen een diabolisering van de andere en een gevoel van medelijden met hem. Wat moeten we weerhouden op het vlak van de diabolisering? Voor de eerste Waalse militanten wordt de strijd die ze voeren, gerechtvaardigd door de verdediging van de taal, één enkele taal als cement van de nationale identiteit: de Franse taal. Op dat vlak scheidt weinig de Waalse beweging van het Franssprekende Belgische establishment, behalve dat zij zich uitdrukkelijk beroept op het epitheton Waals en zich niet vermeit in de ophemeling van de "Belgische ziel", zoals die door Edmond Picard gedefinieerd werd. Ze is ongetwijfeld gehecht aan België, maar niet aan dat dat Pirenne herwaardeert met de graafschap Vlaanderen als model van een staat in wording, wel aan een België waarvan de Waalse provincies de steunpilaar vormen. In die gedachtegang leggen de eerste Waalse militanten de nadruk op de taalkundige oorsprong van de revolutie van 1830 en niet op andere oorzaken, of die nu politiek, sociaal of godsdienstig zijn. Vanuit die invalshoek kan de andere slechts worden gezien als diabolisch: hij is de nationale vijand, diegene die als volwaardige nationale taal de taal van de tegenstander van 1830 wil opleggen. De andere wordt vereenzelvd met de vijand van gisteren, tegen wie de Walen hebben gestreden. Dat diskrediet, dat verwerpen van de andere buiten de nationale ruimte en zijn assimilatie met de vij-

³ D.-C. MARTIN, "Identités et politique : récit, mythe et idéologie" in *Cartes d'identité. Comment dit-on « nous » en politique?*, Paris, FNSP, 1994, pp. 13-38 (citaat: p. 20).

⁴ E.M. LIPIANSKI, "Comment se forme l'identité des groupes?" in *L'identité. L'individu. Le groupe. La société, op.cit.*, pp. 143-147 (citaat: p. 145).

and – Nederland op het einde van de 19de eeuw – is een strategie die herhaaldelijk opduikt in de loop van de 20ste eeuw.

Maar die verhouding tot de andere gaat gepaard met een ander stijlregister: die van een uitgesproken paternalisme tegenover de Vlaamse bevolking. Het paternalisme behoort tot de roeping van de missionaris; het is de politiek van de hand die men reikt aan de “arme Vlamingen”, die niets liever willen dan Frans leren, maar die de clerus onderworpen houdt en hun dat instrument van emancipatie bij uitnemendheid, de Franse taal, ontzegt. De bewijsvoering gaat nog verder. Van nature wordt de Vlaamse taal beschouwd als ongeschikt om de idealen van de Verlichting over te leveren en als een hinderenis in de economische ontwikkeling. Vanuit dat standpunt wordt de crisis die in de 19de eeuw het Vlaamse platteland treft, gezien als het resultaat van de houding van de plaatselijke elites, met aan hun hoofd de clerus, die het volk in een toestand van culturele en economische onderwerping en afhankelijkheid houdt. Om te overtuigen van de juistheid van hun redenering, stellen de eerste Waalse militanten de ellende van het platteland tegenover de welvaart van de Vlaamse steden die openstaan voor het Frans. Tussen de gevaarlijke flaminganten die alom als een bedreiging zijn, en de arme Vlamingen, is er een tegenspraak, die niet wordt aanvaard en die het moeilijk maakt een coherent vertoog te houden

Men merkt het, dat eerste vertoog van de Waalse beweging heeft het moeilijk zich te rechtvaardigen. Zoals Destrée het zal schrijven: “die periode is vooral antiflamingant. Men wil weerstand bieden aan de pietluttige ‘overdrijvingen’ die zijn tot uiting gekomen en die de Walen verontrusten, maar men schijnt het wel wat moeilijk te hebben die overdrijvingen te definiëren.”⁵

Langzamerhand zullen andere beelden de voorstelling die de Waalse beweging van de andere heeft, voeden. Die evolutie is de vrucht van en wederzijdse versterking van de Vlaamse beweging en van de Waalse beweging. De waarneming die de Waalse beweging van de Vlaamse heeft, zal zich concentreren rond vier essentiële uitdagingen: de taal, het vaderland met de daaraan verbonden waarden, de economische dimensie en ten slotte het vraagstuk van de minorisering onder verschillende aspecten bekeken. Weliswaar worden die vier uitdagingen niet als een hecht geheel gezien, noch in de tijd, noch in de ruimte. Afhankelijk van de periodes spelen ze een min of meer belangrijke rol; soms worden ze helemaal verzwegen om redenen die te maken hebben met de aangewende actiestrategieën. Op dezelfde wijze mogen we de Waalse beweging – de Vlaamse beweging evenmin trouwens – zien als een homogeen blok. Specifieke uitdagingen zullen een belangrijker rol spelen voor bepaalde groepen dan voor andere. Ook daar zal de analyse in de loop der tijden evolueren. Die uitdagingen concentreren zich

⁵ J. DESTREE, “Un programme wallon” in *Le Flambeau*, november 1919, p. 633.

niet uitsluitend in de Vlaamse beweging, maar raken ook de Vlaamse bevolking in het algemeen, wat maar weer bewijst dat er voor de Waalse beweging heel snel een assimilatie van de Vlaamse bevolking en de Vlaamse beweging plaatsgrijpt, een assimilatie die de Vlaamse beweging ook maakt, als ze zich namens "ons volk" uitdrukt. Maar die assimilatie was er niet altijd: in een eerste fase heeft de Waalse beweging vooral de nadruk gelegd op het isolement van de flaminganten, op hun marginaal karakter, op het feit dat ze niet representatief waren. Pas later gebeurt de assimilatie van de Vlaamse beweging met het Vlaamse volk. De mythe van de "goede Vlaming", zoals de Waalse beweging zich die nog op het einde van de 19de eeuw voorstelde, verdwijnt met de Eerste Wereldoorlog. Maar het zijn geen radicale breuklijnen. Die "goede Vlaming" duikt weer op in de strijd voor de verdediging van "Gand français" ("Gent Frans"), een strijd die vooral werd gevoerd door het Franssprekende establishment, maar waaraan de Waalse beweging volop deelneemt in het begin van de jaren '20. Tijdens de grote betoging van 28 januari 1923 voor het behoud van de francofone universiteit te Gent stapten francofone unitaristen in hart en nieren en federalistische Waalse militanten aldus naast elkaar op. Die "goede Vlaming" is – en het verwondert ons niet – die die Frans wil leren, die weet dat het "zijn eigen belang" is, en die zich dus vijandig opstelt tegenover de Vlaamse beweging, die hem belet zijn dromen over het opklimmen op de sociale ladder te verwezenlijken. Op het ogenblik dat die "goede Vlaming" wel degelijk uit de argumentatieretoriek van de Waalse beweging is verdwenen, is hij niet helemaal verdwenen uit de politieke verbeelding. In de zestiger jaren is het FDF er zeer aan gehecht die "goede Vlamingen" ervan te overtuigen een stem voor die partij uit te brengen met als motivatie de verdediging van de vrijheid van de gezinsvader, een argument dat bij sommige Vlamingen in Brussel en omgeving, die hun kinderen naar het Franstalig onderwijs willen sturen, goed overkomt, daar zij daarin de weg naar een opklimmen op de sociale ladder zien.

In de loop der tijden zal de taal, bakermat en voedingsbodem van de Waalse beweging, stilaan op de achtergrond van haar bekommernissen schuiven. Ze verdwijnt weliswaar niet volledig, daar ze integraal deel uitmaakt van de identiteits-"gereedschapskist"⁶ van de beweging, waarin zoals in elke gereedschapskist weliswaar onmisbare dingen zitten, maar die niet noodzakelijk vaak worden gebruikt. De wetgeving van 1932 bekrachtigt de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië en een tweetalige hoofdstad. Sindsdien neemt de taaldimensie voor de militanten, die zich in de Waalse ruimte herpositioneren, niet meer dezelfde prioritaire plaats in. Dat betekent weliswaar niet dat de kwestie verdwijnt – ze kan gemakkelijk gereactiveerd worden als

⁶ Uitdrukking ontleend aan G. Devereux door I. Taboada-Leonetti. Zie I. TABOADA-LEONETTI "Stratégies identitaires et minorités : le point de vue du sociologue" in C. CAMILLERI, J. KASTERSZTEIN, E.M. LIPIANSKY, H.MALEWSKA-PEYRE, I. TABOADA-LEONETTI, A. VASQUEZ, *Stratégies identitaires*, Paris, 1990, p. 46.

er zich een incident voordoet –, noch dat de waarneming van het Nederlands positief wordt.

Het vaderland en haar positieve waarden

De stigmatisering zal het sterkste plaatsgrijpen gebeuren dankzij de twee oorlogen. We kennen inderdaad de essentiële rol die ze in België voor het formuleren van de nationale identiteiten hebben gespeeld⁷. Kort na de Eerste Wereldoorlog heeft het verraad van een deel van de Vlaamse beweging volstaan om het geheel van de beweging in diskrediet te brengen, en aan Waalse zijde doet men tussen de twee oorlogen nog verder een beroep op een nieuwe terminologie: “flamboche” of “flaminboche”, en kort na de Tweede Wereldoorlog ook op: “collaborateurs”. In beide gevallen, eerste en tweede oorlog, wordt ervan uitgegaan dat de Waalse beweging de goede strijd heeft gekozen, Belgisch patriottisch in 1914, antinazi in 1940.

Die gelijkgeschakeling met Duitsland – waardoor voortaan Nederland in het vergeetboek is geraakt – wordt waar het maar mogelijk is, gebruikt om alle Vlaamse eisen in diskrediet te brengen: zo wordt de wet van 1921 over het gebruik van de talen in de administratie de wet “von Bissing” genoemd, een kwalificatie die men ook in het begin van de twintiger jaren gebruikt om de plannen voor de vervlaamsing van de Universiteit te Gent verdacht te maken. Als in 1930 de Universiteit effectief vervlaamst is, wordt die kwalificatie niet meer gebruikt. Wellicht heeft ze in kracht ingeboet. Maar de Vlaamse beweging wordt verder met Duitsland gelijkgeschakeld. Dat is ook het geval met de verkiezing van Borms en vervolgens vooral met het VNV.

De gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog zullen dat analyseraster natuurlijk bevestigen. Maar ditmaal is het nog erger. Niet alleen hebben de “Vlamingen” ten tweede male verraad gepleegd, maar, met als bezwarende omstandigheid, met een nog ergere vijand: het nazisme met alle met dat regime verbonden monsterachtigheden. Vanaf dat ogenblik zal men er in de Waalse beweging niet mee ophouden alle vormen van weer de kop opsteken en alle manifestaties van de Vlaamse beweging te associëren met de nazi-beulen en als dusdanig aan de kaak te stellen. Maar het hekelen van de Vlaamse beweging als fascistisch gaat gepaard met een andere beschuldiging: namelijk dat ze alle raderen van de Staat innemen en controleren ten gunste van een bezetter wiens algemene politiek erop uit is zoveel mogelijk de Vlamingen te bevoordelen. De Vlamingen verschijnen dus tegelijk als de meesters van België en de grafdelvers van de Belgische Staat.

⁷ Wij verwijzen naar het geheel van bijdragen in het werk *Collaboration, répression. Un passé qui résiste* o.l.v. José Gotovitch en Chantal Kesteloot, Brussel, Labor, 2002.

Maar na 1945 gebeurt de stigmatisering niet meer zozeer t.o.v. het Belgische vaderland. De projectie van waarden die eigen zijn aan de groep, maakt inderdaad integraal deel uit van de wijze waarop men de andere waarneemt. Tot de Eerste Wereldoorlog stelt de Waalse beweging zich duidelijk en met kracht op als Belgisch (een opstelling die ook eigen was aan de opkomende Vlaamse beweging). Na 1918 blijft dat begrip werkzaam, zelfs als de Waalse beweging rekening houdt met de evolutie van de wetgeving en de invoering van de eentaligheid in de gewesten in 1932, en zich zo in de Waalse ruimte herijkt. De gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog betekenen een duidelijke breuk in de verhoudingen van de Waalse beweging met België. Voortaan ziet zij het als een Belgisch-Vlaamse staat waarin er geen plaats meer is voor haar. Zoals Fernand Schreurs het op de tribune van het Nationaal Waals Congres in oktober 1945 verklaart: "Wallonië vindt in het België van vandaag niet het land terug dat het in 1830 had gesticht. Wat het in die tijd wilde, was een van de Nederlandse hegemonie ontdane staat, waarvan de cultuur in hoofdzaak Frans zou zijn en die broederlijke betrekkingen zou onderhouden met Frankrijk"⁸. Dezelfde redevoering toont aan hoe gevoelig de verdediging van de taal blijft: "Maar was het noodzakelijk de Franse beschaving te vernietigen daar waar ze zich slechts heeft opgedrongen door de schittering van haar uitstraling? Moest de voorrang van de Franse taal worden afgeschaft?" Taal draagt immers altijd andere waarden uit, en in de bijzondere sfeer van 1945 betekent het Frans verjagen dat men het bevriende Frankrijk verjaagt om het "brutale Duitsland" haar plaats te doen innemen. Indien "Wallonië" zich niet vindt in dat België, dan komt dat doordat het te Vlaams en te Brussels is geworden. De identiteit van dat Wallonië wordt uitgedacht in dat anderszijn.

Wat men aan de kaak stelt, is de antidemocratische richting van de Vlaamse beweging. Daar de stigmatisering van aard is veranderd, drukt de Waalse beweging zich uit in naam van andere waarden. De democratische inhoud van het militante Waalse engagement wordt op de voorgrond gesteld, en de beweging doet de waarde stijgen van haar anti-Leopold-engagement al van in de dertiger jaren, van haar vroege en standvastige verzetsstrijd, en van haar engagement in traditionele politieke organisaties. Die voorstelling van zichzelf staat lijnrecht tegenover de voorstelling die men van de andere heeft: het "Los van Frankrijk" [nvdr : in het Nederlands in de tekst] van de jaren dertig, en de als vijfde colonne voorgestelde Vlaamse beweging, het veronderstelde gedrag van sommige Vlaamse eenheden tijdens de achttiendaagse veldtocht, het vroege engagement van het VNV en andere in de collaboratie, de bevrijding van de Vlaamse krijgsgevangenen, de zwakte van de weerstand in Vlaanderen.

⁸ Verslag van Fernand Schreurs in *Le Congrès de Liège des 20 et 21 octobre 1945*, Luik, 1945, p. 17.

Zo zal de pers van de Waalse actie b.v. tijdens de Vlaamse marsen op Brussel in 1961-'62 systematisch de Germaanse stijl van de manifestanten, het dragen van uniformen, van vlaggen, kortom alles wat op de een of de andere manier aan de nazisymboliek herinnert, onderstrepen. Die waarneming is trouwens niet verdwenen: ze duikt telkens weer op als het amnestievraagstuk wordt te berde gebracht, en dat leesraster werkt des te beter, als in de jaren 1970 aan Vlaamse zijde eerst een hele reeks extreem rechtse groepjes opduiken en later het Vlaams Blok. Heel wat elementen, waaraan we de moord op Jacques Georgin kunnen toevoegen tijdens een gevecht tussen aanplakkers van affiches voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1970. Het artikel dat *La Wallonie libre* daarover publiceert, is onthullend voor die waarneming. De titel ervan luidt: "Dezelfde methodes", met een allusie op de houding van de "VNV-geweldenaars" die een Brusselse voorbijganger hebben aangepakt tijdens een eerbetoon aan August Borms in 1940. En de krant gaat verder: "Dat nationalisme, gesproten uit het pangermanisme en versterkt door het nazistisch schorremorrie, is spijtig genoeg niet dood. We moeten niet alleen een geïsoleerde moord aan de kaak stellen, maar ook een geestesgesteldheid die nog al te zeer verspreid is in Vlaanderen, waar het al te gemakkelijk wordt getolereerd". De moord op Georgin wordt in verband gebracht met een aantal incidenten die de betrekkingen tussen Vlamingen en Walen in de jaren 1960 hebben gekenmerkt: het vraagstuk-Voeren, het "Walen Buiten", de oud-SS'ers die in Diksmuide defileren, Elias die de literatuurprijs van de Vlaamse provincies krijgt⁹.

Het past hier zich vragen te stellen: is dat vertoog eigen aan de Waalse beweging? Het antwoord luidt: neen. Men vindt het terug in zekere milieus van het Belgisch establishment, waarmee de Waalse beweging voor de gelegenheid eenzelfde gedachtegang deelt. Kenmerkend is de intensiteit, het vele gebruik, van dat soort voorstelling door de Waalse militanten, die behoefte hebben aan zelfbevestiging, zichzelf moeten rechtvaardigen en daarom de andere moeten brandmerken. Het overleven zelf van de groep staat op het spel. In die zin past de nood aan zelfbevestiging helemaal in de strategie van identiteitsconflicten, die worden beschouwd als "conflicten voor het overleven van de groep, niet alleen materieel, maar boven alles cultureel en psychologisch"¹⁰. Meer dan het Belgische establishment, dat zich in het begin van de jaren 1970 niet meer zo zelfverzekerd toont als voorheen, schijnt de Waalse beweging zich voortdurend te moeten bevestigen.

Maar aan de andere kant is het toch ook belangrijk eraan te herinneren dat de Waalse beweging dat vertoog laat vallen, als het haar politiek project niet dient. Zo komen we terug bij de wezenlijke bestanddelen van de identiteit

⁹ J.-H. RICAUD, (verzetstrijder, politiek gevangene 1940-1945), "Les mêmes méthodes", in *La Wallonie libre*, oktober 1970.

¹⁰ F. THUAL, *Les conflits identitaires*, Paris, 1995, p. 5.

van de Waalse beweging en bij de idee dat ze niet alle aanwezig zijn op elk moment van haar geschiedenis. Zo overweegt de Ligue d'Action wallonne in 1929-1930 contacten met de Frontpartij. In diezelfde periode hebben er twee ontmoetingen plaats tussen de redacties van de *Tocsin* en van het Vlaamse tijdschrift *Internacia*. Maar niet de hele beweging engageert zich, en de informatie blijft eerder terughoudend. De situatie is enigszins verschillend in de jaren 1950. Vanaf 1946 heeft de liberaal Jean Rey een beroep gedaan op contacten met Vlaamse federalisten. Het initiatief vindt aanvankelijk geen weerklank, maar in december 1952 maken Vlaamse en Waalse federalisten de beruchte Schreurs-Couvreux-akkoorden bekend. Onder de Vlaamse ondertekenaars bevindt zich een voormalig lid van het VNV. Weten de Waalse militanten dat niet? Waarschijnlijk wel, net zoals trouwens de francofone Brusselse pers, die de Waalse beweging heftig aanvalt en haar beschuldigt met de verraders samen te werken, maar er worden geen namen genoemd. In het begin van de jaren 1960 ten slotte, worden er contacten gelegd met de redactiegroep van de krant *Het Pennoen* en met de Vlaamse Volksbeweging. Kortom een geheel van elementen toont aan dat het diskrediet van de andere om strategische redenen kan verdwijnen. Even snel kan het weer te voorschijn komen in functie van de actualiteit, zoals omstandig wordt aangegevoerd in de kwestie-Voeren, die opduikt ter gelegenheid van het vastleggen van de taalgrens in november 1962.

De 'minorisering'

Wat het beeld van de andere betreft, zal zowel de Waalse als de Vlaamse beweging wat men het "slachtofferproces" noemt, ontwikkelen¹¹. Aan Waalse zijde wordt die ontwikkeling ook gevoed door een vrees van geleidelijke minorisering op demografisch vlak. Reeds vóór de Eerste Wereldoorlog verschijnt dat argument. De dertig jaar homogeen katholieke regeringen worden gezien als dertig jaar, waarin het katholieke Vlaanderen zich heeft opgedrongen ten koste van het niet-confessionele Wallonië. Wanneer men daarbij aan Waalse zijde rekening houdt met de demografische evolutie, overweegt de indruk dat er geen enkele reden is opdat die toestand zou veranderen. Het is het beeld van het overheersende en katholieke Vlaanderen. Vandaar het vooruitzicht van de administratieve scheiding, die het op zijn minst zou mogelijk maken dat men door een politieke meerderheid geleid wordt die beter de gerechtvaardigde verzuchtingen van de Waalse bevolking zou vertegenwoordigen. Dat vooruitzicht van een demografische minorisering zal in de loop der tijd sterker worden. Voor de Waalse katholieke milieus is het van fundamenteel belang. Na 1945 kan men er niet meer omheen. Het heeft inderdaad een bezwarende omvang aangenomen met het niet terugkeren van de Waalse krijgsgevangenen. Het loopt uit op een steeds duidelijker politieke

¹¹ F. THUAL, "Du national à l'identitaire. Une nouvelle famille de conflits" in *Le Débat*, januari-februari 1966, pp. 162-170.

minorisering n.a.v. de aanpassing van de parlamentszetels ten gevolge van de tienjaarlijkse telling in 1947. Het hoeft dus niet te verwonderen dat Waalse academici in 1949 een petitie lanceren: "Wallonië in staat van alarm" (La Wallonie en alerte), toegespitst op dat probleem. Maar vooral de publicatie in 1962 van het rapport-Sauvy maakt het probleem zeer zichtbaar. Die demografische minorisering wordt eveneens gevoed door de evolutie in de economische toestand. Vooral vanaf het interbellum roert de Waalse beweging de neergang van Wallonië aan, maar dat vertoog wordt niet gehoord. Net na de Tweede Wereldoorlog wordt het ernstig genomen door de regering, die aan de Waalse economische raad een verslag vraagt. Maar wat de feiten betreft, wordt er geen gevolg gegeven aan de vaststellingen, vooral omdat de industrialisering van Vlaanderen voor de invloedrijke politieke elites duidelijk prioritair blijft. Tot in het begin van de jaren 1960 heeft de Waalse beweging het moeilijk rond dat probleem te mobiliseren. Op het nationaal Waals congres, dat in de jaren 1950 er zich duidelijk voor interesseert, zijn er steeds minder aanwezigen. Het zal tot de oprichting van de Waalse Mouvement populaire duren en het verbinden van de federalistische eis met structuurherformingen binnen een economisch kader, waarin de Waalse neergang een onvermijdelijke realiteit is, vooraleer de economische dimensie een fundamentele plaats inneemt in het Waalse vertoog.

Op dat ogenblik beleven we een radicale omkering: het arme Vlaanderen is rijk geworden, de Vlamingen hebben de staatsstructuren veroverd. Met die neergang geconfronteerd vindt de Waalse beweging gehoor bij de massa. Interessant is wel dat die nieuwkomers van de MPW in hun voorstelling van de Vlamingen en de Vlaamse beweging de oude gemeenplaatsen en standpunten zullen integreren: de MPW knoopt opnieuw aan bij het oude antiflamingantisme, waarop zij het beeld van een nazi-Vlaanderen kleeft. Op het vlak van de minorisering stelt ze Vlaanderen aan de kaak, dat zich door gebruik te maken van zijn economische en politieke macht als overweldigder opstelt. Maar de MPW is geen monolithisch blok. Sommigen onder haar leden pleiten daarentegen voor een overlegstrategie met de Vlaamse arbeidersklasse, en zo zien we Vlaamse delegaties deelnemen aan bepaalde manifestaties van de MPW. Langzamerhand echter zullen de contacten moeilijker worden. In de eerste plaats is dat te wijten aan het vraagstuk-Voeren, dat door de MPW wordt ervaren als de "Dreyfus-zaak van de Walen", waarbij de idee van de Vlaamse Voeren als een grote leugen overkomt, een oplichterij ten koste van de Walen. Bij het vraagstuk Voeren komt nog de oprichting van Sidmar, die als een verraad t.o.v. de Waalse economische neergang wordt gezien.

1302, een vergetelheid aan Waalse zijde?

We moeten wel vaststellen dat tot in het begin van de 20ste eeuw er aan Waalse zijde geen sprake is van een herdenking van 1302. Het begin van die vieringen past helemaal in de geschiedenis van het ontstaan van de

Vlaamse beweging die zich aanvankelijk als Belgisch¹² voordoet. In het begin leggen de verschillende Vlaamse verenigingen het accent op de anti-Franse aspecten van de veldslag. Geleidelijk zal dat anti-Frans aspect ver-glijden naar een anti-francofoon standpunt. Bijgevolg zullen, in de context van die dubbele vijandigheid, de Waalse militanten de viering van Jemappes op-zetten, waarbij het de bedoeling is de verknochtheid met Frankrijk¹³ te onder-strepen. Maar er is zeker geen sprake van de viering van 1302; een houding die trouwens zal blijven duren. Wanneer de Assemblée wallonne in 1913 het feest van Wallonië op de laatste zondag van september plaatst en aldus hul-de brengt aan de Belgische revolutie van 1830, wordt er geen enkele zinspel-ing gemaakt op de keuze van 1302, die nochtans twintig jaar eerder door het Nationaal Vlaams Verbond werd aangenomen. De gebeurtenis wordt weliswaar in het begin ook in Namen gevierd – we vinden er het spoor van terug tot in 1929¹⁴. Ongetwijfeld hekelt men het overdreven gewicht van de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen in de loop van de geschiedenis in het algemeen. Zeker, Destrée zinspeelt op 1302 in zijn “Brief aan de Ko-ning”, maar het gaat om een zinspeling vervuld van eerbied, bewondering, een vorm van patriotische verheerlijking: “Begrijpt men nu het bewonderens-waardig gebaar van de Vlamingen bij de Guldensporenslag, als ze een handvol van die aarde aan de mond brengen, waarvoor zij zullen sterven? Begrijpt men *de heldhaftige kus van die aarde-eters?*”¹⁵. Een suggestief beeld dat vooruitloopt (heeft het ze misschien geïnspireerd?) op de rede van de koning begin augustus 1914: “Ere zij u, leger van het Belgisch volk! Gedenk vóór de vijand dat u strijdt voor de vrijheid en voor uw bedreigde gezin-nen. Gedenk, Vlamingen de Guldensporenslag en u, Walen uit Luik, aan wie nu de eer te beurt valt, gedenk de Zeshonderd Franchimontezen!”.

¹² Over die vieringen zie J. TOLLEBEEK, “De Guldensporenvieringen” in G. LEE-MANS, L. BOEVA, G. DENEKERE, F.-J. VERDOODT (red.), *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse beweging als massabeweging*, Gent, Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd nr 17, 1999, pp. 37-64.

¹³ Over “Jemappes”, zie A. COLIGNON en P. DELFORGE: “Jemappes” in *Encyclo-pédie du Mouvement wallon* o.i.v. Delforge, P., Destatte, Ph. En Libon, M., d. 2, Institut Jules Destrée, Charleroi, 2000, pp. 868-870.

¹⁴ In 1948 verheugt de *Pourquoi Pas?* zich over de aanwezigheid van Belgische vlaggen bij de viering van 1302 en herinnert er daarbij nog aan dat “die overwinning (1302) inderdaad niet uitsluitend een Vlaamse overwinning was. Krijgslie-den uit het Naamse hadden zich bij de dappere Vlaamse gemeentenaren gevoegd. Ze streden in nauwe samenwerking en behaalden samen de zege zo-als een Brugse redenaar er heel terecht aan heeft herinnerd tijdens de feestelijkheden”. “La bataille des Eperons d’Or” in *Pourquoi Pas ?*, 167/1948.

¹⁵ J. DESTREE, “La Lettre au Roi”, gepubliceerd in P. DUPUIS, J.-E. HUMBLET, *Un siècle de mouvement wallon 1890-1997*, Quorum, Ottignies, 1998, pp. 33-56 (citaat p. 38).

Lange tijd schijnt de gebeurtenis de beweging geenszins te interesseren, een onverschilligheid waartegenover we alleen maar de verontwaardiging kunnen plaatsen als voor de eerste Ijzerbedevaarten wordt opgeroepen. De Waalse beweging – maar niet alleen zij; de toon is nog vijandiger in de francofone pers in Vlaanderen – voelt zich bedot. Op de grond van de Ijzervlakte zijn niet alleen maar Vlaamse soldaten gesneuveld. De indruk dat een gedachtenisplaats – de term is in die tijd nog niet gebruikelijk – wordt ontnoemen, overweegt; het is een confiscatie van de doden van 1914-1918 alleen in het voordeel van Vlaanderen, de confiscatie van een plaats waar zoveel soldaten zijn gevallen en waar de Walen zich uitgesloten voelen, waar men aan sommige helden de betekenis van hun offer ontnemt. Wat op de Ijzervlakte gebeurt, dient natuurlijk fantastisch bij het aan de kaak stellen van een aanvankelijk pacifistische, later fascistische Vlaamse beweging; die laatste karakterisering triomfeert onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog.

Sindsdien en in ruimere mate dan de viering van 1302 – die overkomt als een Vlaamse nationale feestdag en dus een legitieme gebeurtenis is, indien men ervan uitgaat dat de Vlamingen een volk vormen – zijn het altijd de Ijzerbedevaarten die dienen om de andere te hekelen. Als de Waalse beweging de viering van 11 juli aangrijpt – ze doet het toch enkele malen –, dan doet ze dat in verbinding met andere thema's en hier vindt men het beeld van klerikaal-fascistisch Vlaanderen terug. De verwarring tussen de Ijzerbedevaart en de Guldensporenslag is trouwens soms volledig, zoals we kunnen lezen in *La Province de Mons* van 14 juli 1948: “De Guldensporenslag is op deze zondag in Antwerpen hervat. Gebruik makend van 11 juli, dat voor de oorlog elk jaar aanleiding gaf tot indrukwekkende flamingante en anti-Belgische manifestaties bij de IJzertoren, hebben incivieken en andere vermoften, van wie tenminste één het uniform van de nazigroepen aan had dat hij tijdens de Duitse bezetting droeg, in de straten van de stad gemarcheerd”. Men hekelt ook de subsidies die de regering b.v. in 1952 gaf ter gelegenheid van de 650ste verjaardag van de Guldensporenslag. De Waalse beweging hekelt de afwezigheid van iets gelijkaardigs, van regeringssteun aan een Waalse bedevaart in Waterloo.

In dat proces van zelfbevestiging zal Vlaanderen vanzelfsprekend 1302 kiezen als nationale feestdag, een keuze die in 1973 wordt aangenomen door het Vlaamse Parlement en die vervolgens aan francofone zijde de keuze zal bespoedigen. In 1975 kiest de cultuurraad van wat toen de “Communauté culturelle française de Belgique” heette de datum van 27 september, een dubbelzinnige keuze, aangezien zij de Waalse ruimte overstijgt en ook de francofonen in Brussel aanbelangt.

Hoe is het heden met die waarneming gesteld? We moeten wel vaststellen dat verscheidene kwesties nog steeds onbeslist zijn. De verhouding tot het verleden, en in het bijzonder tot de Tweede Wereldoorlog en zijn gevolgen, blijft een onderwerp van onderscheiden analyses. De viering van 1302 is

geïnstitutionaliseerd. Ze is voortaan een gelegenheid voor grote politieke revoeringen van de heersende verantwoordelijken. Door de federalisering van België werden aan de Waalse en de Vlaamse beweging een deel van hun eisen ontnomen. M.a.w. hun strijd wordt in verworvenheden vertaald. Maar die overwinningen stelt het probleem van het zoeken naar nieuw leven, naar een vernieuwde dynamiek. Op het economische vlak is de machtsverhouding nog steeds in het voordeel van Vlaanderen, zelfs indien de onevenwichtigheid minder uitgesproken is dan tien jaar geleden. Maar de mentaliteit evolueert vaak langzamer. Bij de Walen leven nog complexe gevoelens: het beeld van de Vlaamse taal als minderwaardige taal is nog niet helemaal verdwenen; het beeld van een rijk Vlaanderen heeft zich opgedrongen, maar heeft evenmin de duizenden Vlaamse arbeiders die in Wallonië kwamen werk zoeken, uit het geheugen gewist. Aan Vlaamse zijde overlappen de beelden elkaar ook. Het slachtofferproces is evenmin dood, zelfs als het geen reden van bestaan meer heeft. Met zulke verscheurde identiteiten – en dan hebben we het nog niet eens gehad over de Belgische, Brusselse, immigrantenidentiteiten – wordt het beeld gebouwd, de beelden van de andere, tussen mythe en realiteit, tussen een bevredigd en een onbevredigd verlangen, en bewuste en gesublimeerde eisen. Die beelden van de andere zijn onontbeerlijk voor ieders identiteit: ik, wij bestaat niet zonder de andere ... Maar dat "ik", dat "wij", die "andere", die "anderen" evolueren onophoudelijk, naar het voorbeeld van de viering van 1302, die in 100 jaar sterk is veranderd en waarvan de huidige Vlaamse regering wil aantonen, dat ze het beeld is van een meervoudig en open Vlaanderen. Maar we kunnen niet anders dan vaststellen: dat beeld laat zich moeilijk opdringen.